

Orosz István

A debreceni és a sárospataki falukutatás

Bibó István 1940-ben Erdei Ferenc tudományos teljesítményének vizsgálata kapcsán állapította meg, hogy „az ún. „falukutató” irodalom megítélése és értékelése körül meglehetősen fogalomzavar uralkodik”. Ennek okát abban látta, hogy egyesek irodalmi, sőt szépírói szempontok szerint ítélik meg és helyezik el a magyar irodalom egészében ezt az irodalmat, mások egyszerűen politikai újságírásnak tartják, s a publicisztika fogalmkörébe sorolják, míg ismét mások a falukutatást tudományos munkának vélik, földművelőkre, parasztokra, falusiakra irányított szociográfiának, amelynek eredményeként a falukutatók „társadalmi tényeket állapítanak meg, helyszíni és statisztikai kutatásokat végeznek, s általános törvényszerűségeket nyernek eredményként”.¹ Ha e három szempontot a debreceni és a sárospataki falukutatásra is alkalmazni akarjuk, ami az 1930-as években történt a hazai reformátusság e két kelet-magyarországi fellegrárában, kétségtelenül e harmadik csoportba sorolható be, bár Debrecen fontos szerepet játszott a népi írók mozgalomának kialakulásában is. Ennek vizsgálata azonban meghaladja az én illetékességi körömet. Legfeljebb annyit kívánok zárójelben megállapítani, hogy a várost, főként pedig az egyetemet még az én egyetemista éveimben, az ötvenes évek elején és derekán is a népi mozgalom egyik fellegrárának tartották, s a hivatalos pártfórumok a Kossuth Egyetemet a magyarországi „narodnyikizmus” fő fészkeként tekintették.

Debrecen és Sárospatak falukutatásban betöltött szerepének felvillantására azért is szükség van, mert különösen az utóbbi nem állt a kutatások homlokterében.² Úgy vélem, e két város falukutató mozgalomának feltárása eredményekre vezethet az előzmények megismerésében, a református főiskolai és egyetemi ifjúság szerepének bemutatásában s az egész mozgalom társadalmi beágyazottságának jobb megismerésében.

Az 1943. évi szárszói konferencia 50. évfordulóján Benda Kálmán zárszavában szerepelt a megállapítás: történeti gyökerei lehettek annak, hogy egy szekularizált mozgalomban a protestantizmus miért volt olyan erősen képviselve. A református egyházban történelmi örökség volt a társadalmi gondok iránti érzékenység, a laikusok és a klerikusok nem különültek úgy el egymástól, mint a katolikus egyházban, hiszen a reformáció már születésekor fellépett az elkülönülés ellen, s a 20. században a belmisszió tovább erősítette a református gyülekezetek nyitottságát a világi társadalom felé. Ez a helyzet teszi érthetővé mindazt, amit az 1920-as évek végén és a 30-as években Debrecenben és Sárospatakon történt.³

A debreceni falukutató mozgalom története két szálon vizsgálható. Az Ady Társa-

ság történetében, illetve az egyetemi ifjúsági szervezetekben: a Turul Bajtársi Egyesületben, a joghallgatók Werbőczy, az orvostanhallgatók Csaba és a bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesületében.

A debreceni Ady Társaság történetét egyik alapítójának Kardos Pálnak 1947-ből származó visszaemlékezéseiből ismerjük.⁴ A Társaság 1927. június 19-én alakult meg a debreceni városháza közgyűlési termében, ahol mintegy százan vélték úgy, hogy a konzervatív Csokonai Kör mellett másik irodalmi csoportot is kell szervezni Debrecenben.⁵ Az átalakulást hosszas készülődés előzte meg a városi értelmiség köreiben. Már 1921-ben megszületett az Ady asztaltársaság, amely megalapozta a debreceni Ady kultuszt, emléktáblát avatott az angol királynő nevű vendéglő "Bunda" éttermében. Az Ady Társaság az "erők egyesítése" jegyében létrehozta irodalmi, képzőművészeti és zenei osztályát⁶, majd 1934-ben a falukutató mozgalom szempontjából fontos tudományos vagy hungarológiai osztályát is.⁷ A kezdeti iránykeresés után 1931 őszén jegyezte el magát az irodalmi osztály (Juhász Gézával, Gulyás Pállal, Kardos Lászlóval, Kardos Pállal, az újságíró Béber Lászlóval, Thúry Leventével) a népi irodalom mellett, amikor a Déry Múzeum előadótermében együtt lépett az előadói pódiumra Erdélyi József, Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László és a Debrecenből elszármazott Szabó Lőrinc. A népi íróknak nevezett csoportosulás tagjai 1931 után egyre gyakoribb vendégei lettek az Ady Társaságnak. Németh László szoros barátságot kötött a halk szavú debreceni költővel, Gulyás Pállal és sógorával Juhász Gézával, aki először írta meg a népi irodalom történetét, s először fogalmazta meg, hogy „igazi nemzetté a magyar népi íróink avatják”.⁸ Gulyás Pál hatására vett szót a Debrecen melletti Bocskai-kertben, ahol 1946-ig volt birtokos⁹. A híres debreceni szálloda, az Arany Bika tulajdonosa, Löbl Ödön többször ellenszolgáltatás nélkül engedte át az étterem üvegtermét az Ady Társaság felolvasó üléseinek, amelyeken ismételtlen megjelentek Móricz Zsigmond mellett Németh László, Erdélyi József és más jeles költők és írók.¹⁰

Az Ady Társaság legnagyobb tette azonban a 30-as évek elején az a Pongrácz Kálmán által megfogalmazott nyílt levél volt, amely a végső lökést adta a népi írók lapjának, a *Válasznak* a megszületéséhez. A *Válasz* szerepének elemzése nem lehet az én feladatomban, arra azonban fel kell hívnom a figyelmet, hogy a folyóirat szerkesztői között ott van Gulyás Pál, és az Ady Társaság fentebb említett irodalmár tagjai rendszeresen szerepelnek a lap kritikusi között.¹¹ A Társaság újabb – jórészt egyetemista – tagjai a tiszta irodalomtól egyre közelebb kerültek a magyar valóság égető kérdéseihöz. Ezek feltárására született meg a társaság előbb már említett hungarológiai osztálya Fazekas Jenő egyetemi tanársegéd vezetésével. Az egyetem és a népi írók között már korábban is formálódott a kapcsolat, amikor Németh László 1933-ban az egyetemi ifjúság lapjában az *Új Vetésben* jelentette meg a Debreceni Kátét, ami miatt az egyetem vezetése kizárással fenyegette meg a cikket közlő hallgatókat.¹² A hungarológiai osztály tagjai 1935 tavaszán léptek a nyilvánosság elé három vitaesttel. Nagyot lendített a csoport munkáján, amikor vezetése az egyetem fiatal biológus

professzora, berei Soó Rezső kezébe került, aki szoros kapcsolatot teremtett az Ady Társaság hungarológiai osztálya és az egyetem bölcsészhallgatóinak Árpád Bajtársi Egyesülete között. (A debreceni Tisza István Tudományegyetemnek ekkor még nem volt Természettudományi Kara, a matematikai és természettudományi tanszékek a Bölcsészeti Kar keretei között működtek, így Soó Rezső is ennek professzora volt.)

Az egyetemi hallgatóság bajtársi egyesületei, amelyeknek szinte automatikusan tagjai lettek a beiratkozott hallgatók, az első világháború után többnyire jobboldali ideológiák talaján szerveződtek, ez azonban nem gátolta meg tagságuk egy részét abban, hogy a népiek ideológiáját is magukévá tegye. Így történt ez Budapest és Szeged mellett Debrecenben is, ahol a Turul Szövetség baloldali érzelmű tagjai, valamint az Ady Társaság említett vezetői unszolására fogalmazta meg Németh László az említett Debreceni Kátét. Ezt a bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesülete Barcza Gedeon matematika-fizika szakos hallgató (a később jeles nemzetközi sakk nagymester) javaslatára saját programjaként fogadta el.¹³ Igaz, azt sem Barcza Gedeon, sem a Turul Szövetség vezetőségének baloldali tagja, Roboz Zoltán nem tudta elérni, hogy az országos követtábor ne utasítsa el a Kátét. Az egyetemek bajtársi szövetségeiben azonban mindvégig jelen voltak, sőt a 30-as években egyre erősödtek a népi gondolat képviselői.¹⁴

Az egyetemisták két területen fejtettek ki komoly tevékenységet. Szervezték a debreceni diétákat, és bekapcsolódtak az akkor már országsszerte meginduló falukutató mozgalomba.

Az első debreceni diétát 1935 márciusában Simon László kezdeményezésére az Árpád Bajtársi Egyesület az Ady Társaság mellett vallásos diákegyesületekkel: a protestáns Soli Deo Gloriával és a katolikus Szent László Körrel együtt szervezte. Mind az első, mind a következő év tavaszán szervezett második és az 1940. évi harmadik diétán fontos előadásokat tartottak a népi írók: Németh László, Veres Péter, Darvas József, Kovács Imre, Ortutay Gyula. Simon Lászlónak, az Árpád Bajtársi Egyesület vezetőjének visszaemlékezése szerint az első diétán a "harmadik útnak" és Németh Lászlónak volt a legnagyobb sikere, később a Németh Lászlótól balra elhelyezkedő íróknak: Veres Péternek, Kovács Imrének Ortutay Gyulának. A diétákat kulturális programok is követték, ezek szervezője Fitos Vilmos volt. Ezek a tanácskozások fontos kezdeményezésnek számítottak a Márciusi Front megalakulása szempontjából.¹⁵

A falusi élet valóságának feltárásában is szoros egységben működött az Ady Társaság hungarológiai osztálya és az Árpád Bajtársi Egyesület. Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy 1937 februárja és májusa között húsz előadást szerveztek közösen hungarológiai témákról, de abban is, hogy megkezdődött az egyetemisták részvétele a különböző csoportok szociológiai felmérésében. A falukutatás sajátos terepe Debrecen egyik "külvárosa", az ún. "Téglavető" volt, a várost körülvevő belső legelő egyik részén kialakult rettenetes nyomornegyed. Debrecen 19. századi felgyorsult növekedése során a város nyugati szélén jött létre az a téglagyár, amely az építkezésekhez szükséges téglát jó részét előállította. Mellette a munkások szegényes viskóiból már a dualizmus korában lakótelep alakult, szilárd burkolatú utak, vízvezeték, csatornázás nélkül. E nyomornegyed helyzetén a két háború között a debreceni városvezetés nem tudott, de nem

is nagyon akart változtatni. Jó helyre indultak az egyetem bölcsészhallgatói, amikor a Debrecenben is tapasztalható nyomort kívánták feltérképezni. A Téglavető szociális helyzetéről tanulmány is készült, amely a *Mi Utunk* című társadalomtudományi és irodalmi lapban jelent meg. A lapot egyébként hat szám után elkobozták, szerkesztőjét az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenysége miatt börtönbüntetésre ítélték.¹⁶

A szociológiai vizsgálódások másik terepe a várostól mintegy hat kilométerre lévő, kerékpárral, vonattal vagy akár gyalog is elérhető Józsa község volt. Józsa ma Debrecen külvárosa, a 30-as években azonban önálló település volt, amely nem is Debrecen, hanem Hajdúböszörmény határából szakadt ki. Lakói, ha nem is éltek olyan nyomorban, mint a Téglavető munkásai, nem tartoztak a gazdag parasztok közé. Ugyanezt mondhatjuk a debreceni falukutatók harmadik terepéről, a várostól keletre fekvő nyírségi falvakról.¹⁷

A debreceni falukutatók nagyrészt bölcsész- és jogászhallgatók közül kerültek ki, akik között sajátos egyveleget alkottak a falusi magyarság iránti érdeklődők a jobboldali antiszemita csoportokkal,¹⁸ de azokkal is, aki a BTK Kari Tanácsának véleménye szerint „a nemzeti és keresztyén világnézet megmételvezésére szövetkeztek”.¹⁹ A diákmozgalmakat és zavargásokat a professzorok általában elítélték, de többen (Hankiss János, Mitrovics Gyula) vélték úgy, hogy a tanároknak meg kell vizsgálni a diákok memorandumait, és követeléseikből a helytállókat támogatni kell, mert kívánságaik között „sok olyan van, amelyet a magyar intelligencia óriási többsége helyesel”.²⁰ A falukutató mozgalom Debrecenben kevésbé érintette a református teológia hallgatóit. A másik kelet-magyarországi kálvinista fellegvárban, Sárospatakon csak tanító- és lelkészképzés volt, s itt elsősorban teológusok jártak a falusi társadalom körülményeit feltárni.

Említettük, hogy a Soli Deo Gloria mozgalom és a Szent László Kör révén vallási szervezetek Debrecenben is szerepet játszottak a falukutató mozgalom születésében. Sárospatakon azonban ez a kapcsolat egészen direkt formában jelent meg. A mozgalom előzménye itt az 1920-as években a cserkészlet és a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség volt. E szervezetek már a 20-as évek végén tudatosan fordultak a falu felé.²¹ A sárospataki falukutató mozgalom azonban szervezett formát akkor nyert, amikor a teológia professzorává Szabó Zoltánt, a pedagógia és a filozófia tanárává pedig Újszászy Kálmánt nevezték ki. Szabó Zoltán tervet dolgozott ki a magyarországi négy református teológiai akadémia képzési céljaira. Tőle származik a jelszó: „arccal a falu felé”. Úgy vélte a kis- és törpefalvak számára is kell lelkészeket képezni.²² Az pedig, hogy ez milyen formában történjék, Újszászy Kálmán szociológiai szemináriumain formálódott ki. E szemináriumok teológus hallgatói azt is feladatuknak tekintették, hogy előzetesen megismerjék azokat a településeket, ahová később lelkészként kerülhetnek. E szemináriumok Újszászy Kálmán visszaemlékezései szerint az 1931-32. tanév második felében kezdődtek, alig valamivel később, mint ahogy a Sarló mozgalom vagy a szegedi fiatalok tevékenysége kialakult.²³ A szociológia órák mindig szerdán este voltak, s maguk a hallgatók nevezték azt faluszemináriumnak. E foglalkozásoknak az volt a jelentősége, hogy hétről-hétre olyan irodalommal ismerkedtek meg a pataki

teológusok, amelyre sem a pestieknek, sem a pápaiaknak, sem a debrecenieknek nem volt lehetőségük. A professzor nem volt szociológus, ez azonban távról sem jelentette, hogy a szemináriumok ne lettek volna szakszerűek. A nem túl gazdag hazai szociológiai irodalomból megismerkedtek Czettler Jenőnek a mezőgazdasági szociálpolitikáról szóló könyvével, Weis István, Braun Róbert műveivel. Eljutott hozzájuk a jeles román szociológus Dimitrie Gusti műve, de a bolgár parasztpolitikus Sztambolijfszki írása is.²⁴ A 30-as évek második felében pedig megjelentek Sárospatakon is a népi írók. Előadása volt Szabó Pálnak, Fülep Lajosnak, s Móricz Zsigmond is felolvasó estet tartott a *Barbárok*ból. A sárospataki teológusokra is nagy hatást gyakorolt Szabó Dezső, de Nagy Lajos *Kiskunhalom* c. műve is.²⁵ A faluszeminárium rövid idő alatt az egész főiskola ügyévé vált.

A szerdai órákat tanári bevezetés indította, de egy-egy előre kijelölt munkát a tanár és diák közösen vitatták meg. A legfontosabbnak azonban mind Újszászy Kálmán, mind tanítványai az ún. kiszállásokat tartották, amelyek során tíz napot, két hetet töltöttek a hallgatók a kiválasztott faluban, s megismerkedtek az életével.²⁶ A professzor útmutatót is készített a falu tanulmányozásához, amely *A falu* címmel 1936-ban nyomtatásban is megjelent. A kötet három fejezetben a legfontosabb tudnivalókat sorolta fel. Úgy vélte a falukatató teológus hallgatóknak meg kell ismerkedniük a település természeti, emberi és transzcendens tényezőivel. Az elsőbe a föld, a víz és a levegő, valamint a szerves élet tartozott, a másodikba a falu embertani rajza, település-népesedés és művelődéstörténete, egészségügyi, erkölcsi, gazdasági élete, nemzeti és közösségi viszonyai. A transzcendens tényezőhöz természetesen a falu vallási élete tartozott, valamint a református gyülekezet helyzete. Az elmondottak mellett azonban a sárospataki faluszeminaristák gyűjtéseket végeztek a település tárgyi és szellemi néprajzára vonatkozóan is.²⁷

Újszászy Kálmán mint a filozófia és a pedagógia professzora arról is meg volt győződve, hogy tanítványainak nemcsak az a kötelessége, hogy megismerjék a falut, de az is, hogy neveljék. A falunevelés szellemi alapjairól értekezve a várost a magaskultúra, a falut a mélykultúra hordozójának tartotta,²⁸ de tiltakozott az ellen, hogy a városi és falusi kultúrát fejlődési viszonyba állítsuk egymással, mert meggyőződéssel vallotta, hogy a falu „nem képvisel alacsonyabb fejlődési fokot, mint a város”²⁹. Eltérő a szerepük a nemzeti kultúra szempontjából is, mert a falu védi, a város terjeszti azt.³⁰ Ugyanakkor a tanyáról rossz véleménye volt, mert ugyanúgy a kultúracsökkenés termékének tartotta, mint a nagyvárost, a cityt.³¹

A sárospataki falukatatók három tájegységen végeztek érdemi munkát: Tokaj-Hegyalján, a zempléni-abaúji Hegyközben és a Bodroghözben.³² A Hegyköz falvai nemcsak számos archaikus vonást őriztek, de történetük során soha nem tudtak a szegénységből kilábalni. Aligha véletlen, hogy az 1950-es években a kemsei felmérésben nagy szerepet vállaló Gunda Béla, aki Debrecenben lett a néprajz professzora, tanítványaival rendszeresen gyűjtött a Hegyközben. A Hegyalja hajdan szebb napokat látott falvai és mezővárosai a filoxéra-vész után soha nem tudtak magukhoz térni. A Bodroghöz pedig a kivándorlás egyik fő területe volt Magyarországon. Volt tehát mit

feltérképezni a sárospataki diákoknak. E gyűjtések és feldolgozások gazdag anyagát – kutatóra várva – máig is külön “Adaléktárban” őrzik a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Az Adaléktár legnagyobb részét a faluszemináriumi kiszállások alkalmával a seminaristák által készített kéziratok, vagy gépírásos jelentések, feljegyzések, kisebb lélegzetű dolgozatok teszik ki.³³

E leírások nagy része az 1932-38 közötti évekből származik. Tokaj-Hegyalján jelentés található Abaújszántóról, Tállyáról, Mádról, Mezőzomborról, Tarcalról, Tokajról, Bodrogkeresztúrról, Olaszliszkról, Erdőbényéről, Tolcsváról. A hegyközi települések között szerepel Telkibánya, Nagybózsva, Pálháza, Mikóháza, Kovácsvágás, a bodrogköziek közül mindenekelőtt Sárospatak tanyavilága: Dorkótanya, Györgytarló, Láplótanya, Máriatanya. Máriatanyáról az első jelentés még 1932-ből származik. De vannak adatok Alsóbereckiről és más bodrogközi településekről is.³⁴

A résztvevők között nagyon kevés volt a paraszti származású diák, de második generációs értelmiségiként még nagyon sokan kötődtek a faluhoz. Ideáljuk nem az agrárproletár, hanem a középparasztság, illetve a jó módú parasztság volt. Igyekeztek távol tartani magukat minden ideológiai és politikai szélsőségtől: a nácizmustól ugyanúgy, mint a bolsevizmustól. Ezért is voltak fogékonyak a harmadik út gondolatára.³⁵ A faluszemináriumokból szervesen következett a népfőiskolák gondolata, amelyet dán és svéd példák alapján Szabó Zoltán professzor szervezett meg. Míg a faluszeminárium a már értelmiségivé vált hallgatók figyelmét hívta fel a falura, a népfőiskola a falunevelés, a nemzetnevelés jegyében kívánta hozzájuttatni a falu legkiválóbbjait a kulturális javakhoz. Ezek a formák Sárospatakon 1951-ig működtek, amíg a református egyház meg nem szüntette a sárospataki és a pápai teológiai akadémiát, a magyar állam pedig a gyanúsoknak tartott társadalmi egyesületeket.³⁶

Befejezésül egyetlen gondolatot hadd fogalmazzak meg a debreceni és sárospataki falukutató mozgalommal kapcsolatban. Úgy vélem, mindkét város példája azt bizonyítja, hogy a falukutatót nem lehet elszakítani a főiskolai diákmozgalmaktól és társaságoktól, amelyek jobboldali ideológiai alapjaik ellenére rá kellett, hogy döbbenjenek a magyar valóság kiáltó ellentmondásaira, s az egyházi szervezetektől sem, amelyek a valóság ismeretére igyekeztek nevelni a gyülekezetek szolgálatára készülő tagjait. A mi kötelességünk, hogy tevékenységük ne merüljön el a feledés homályába.

Jegyzetek

¹ Bibó István: *Erdei Ferenc munkássága a magyar pusztaság válságának irodalmában*, in: Bibó István: *Válogatott tanulmányok, I.k. 1935-44*, Budapest, 1986, 185.o.

² Debrecenről és a debreceniekről (Juhász Géza, Gulyás Pál, Kardos László, Kardos Pál) részletesen szól a magyar népi mozgalom korszakos jelentőségű összefoglalása. (Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*, New York, 1983, 105, 163, 259 skv.o.) A sárospatakiak azonban ebben a kitűnő összefoglalásban sem szerepelnek. Hasonló a helyzet Salamon Konrád ugyancsak alapvető könyvében is. (Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete*, Budapest, 1989.)

³ Benda Kálmán: *Zárszó* (in: Sipos Levente – Tóth Pál Péter (szerk.): *A népi mozgalom és a*

magyar társadalom (Tudományos tanácskozás a szárszói találkozó 50. évfordulója alkalmából) Budapest, 1997. 449. o. Orosz István: Összefoglaló, uo. 445. o. „Az írók először 1931-ben Debrecenben léptek fel együttesen és nyilvánosan, s ettől kezdve Debrecen mindig is egyik központja maradt a népiek mozgalmának. A „kálvinista Róma” és a népiek bensőséges kapcsolata már az indulásnál sugallta annak protestáns jellegét”. Gergely Jenő: Egyházak és népi mozgalom, uo. 383.o. Az egyházi jellegű ifjúsági mozgalmak és a népi mozgalom kapcsolata: Havas Gábor: Szárszó forrásvidéke, uo. 400-407.o. Solti Kálmán: A református egyház és a népi mozgalom, uo. 408-414.o. A magyar népi mozgalom 300 személyt tartalmazó almanachja szerint a résztvevők között a legnagyobb arányban (45,6%) a reformátusok voltak. Benkő Péter: A magyar népi mozgalom almanachja, Budapest, 1996. 9.o.

⁴ Kardos Pál: A debreceni Ady Társaság húszéves története (1927-1947), Debrecen, 1947. Kardos Pál, aki az 1950-es évektől a debreceni egyetem tanára lett, már 1935-ben különbséget tett a baloldal „dinamikus demokráciája” és a harmadik utat képviselő népiek „statikus demokráciája” között. K. Nagy Magda: A Válasz, Budapest, 1963. 318.o.

⁵ Az 1890-ben alakult Csokonai Kör „működését a konzervatív szellem hatotta át”. Bakó Endre: Irodalmi élet a két világháború között, (in: Tokody Gyula (szerk.): Debrecen története 1919-1944, Debrecen, 1986), 330.o.⁶ Kardos Pál: i.m. 6-7.o., Bakó Endre: i.m. 333-334.o.

⁷ A hungarológiai osztály Németh László javaslatára született meg, ezzel azonban nem mindenki értett egyet. Bakó Endre: i.m. 334.o., Simon László: Adalék a debreceni demokratikus szellemi mozgalmak, különösen a debreceni Ady Társaság második világháború korabeli történetéhez = Irodalomtörténet, 1963. 3. szám, 298.o.

⁸ Juhász Géza: Népi írók = Magyar Élet, 1943. 8. szám

⁹ Bakó Endre: i.m. 359.o.

¹⁰ Kardos Pál: i.m. 22.o.

¹¹ Németh László szerint: „Az új folyóirat, a Válasz elsősorban a debreceni írók alkotása.” K. Nagy Magda: i.m. 9.o.

¹² Vekerdi László: Németh László, Budapest, 1970. 114-115.o. Az Új Vetés a Turul Szövetség debreceni kerületének lapja volt. A Turulban már ekkor is megjelentek a hivatalos ideológiával szembe forduló nézetek képviselői. Egy frissen doktorált tanár a német fasizmust dicsőítő Huss Richard professzort nyilvánosan „böswilliger Germane”-nak nevezte. Fegyelmi ügye kapcsán jegyezte meg Papp Károly a magyar irodalom professzora, hogy „ifjúságunk bizonyos részénél érezhető efféle áramlat, csak gondoljunk lapjuknak az „Újvetésnek” (sic) itt-ott a megengedett-nél merészebb hangú cikkeire.” Tisza István Tudományegyetem BTK Tanácsulési jegyzőkönyvek, 1933. febr. 6-án.

¹³ Kardos Pál: i.m. 23.o.

¹⁴ Fitos Vilmos: A népi mozgalom teljessége (in: Sipos Levente – Tóth Pál Péter (szerk.) i.m. 165-166.o.

¹⁵ Simon László: i.m. 229.o, Fitos Vilmos: i.m. 166-167.o. Salamon Konrád: i.m. 76.o.

¹⁶ A Téglaevetőre: Sági Vilmos: Debrecen városépítése és belterületének fejlődése 1850-1918, (in: Gunst Péter (szerk.): Debrecen története 1849-1919, 3.k.) Debrecen, 1997. 72.o. „A minden közművesítést nélkülöző szegényes lakótelepek közegészségügyi, de főleg biztonsági szempontból igen nagy terhet jelentettek a városi közigazgatás számára.” Vö: Szűcs Ernő:

A város gyáripára 1849-1919 között (in: uo. 256-257.o.) Mózes Mihály: *Debrecen ipara a dualizmus korában*, (in: Ránki György (szerk.): *Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig*, Debrecen, 1976), 125.o. A *Mi Utunkról* Bakó Endre: i.m. 340.o, Varga Zoltán: *A debreceni Tudományegyetem története*, I.k. Debrecen, é.n. 144.o.

¹⁷ Uo. 140.o.

¹⁸ Uo. 142.o.

¹⁹ Tisza István Tudományegyetem BTK Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1933. nov. 24. (V. rendes ülés) 38. sz.

²⁰ Uo. 1934. jan. 10. (VII. rendkívüli ülés) 63.sz.

²¹ Újszászy Kálmán: *Sorsommá lett Patak* (in: Újszászy Kálmán emlékkönyv, Budapest – Sárospatak, 1996) 21.o.

²² Benda Kálmán: *Kilenc évtized* (in: Újszászy Kálmán emlékkönyv, i.m.) 32.o.

²³ Huszár Tibor: „A szociológiai szemlélettel el lehet jutni a legmesszebb, csak a csúcsra nem.” Huszár Tibor beszélgetése Újszászy Kálmánnal, uo. 39.o.

²⁴ Uo. 38.o.

²⁵ Uo. 40., 43.o.

²⁶ Újszászy Kálmán: i.m. 20.o.

²⁷ Újszászy Kálmán: *A falu. Útmutatás a falu tanulmányozásához*, Sárospatak, 1936.

²⁸ Újszászy Kálmán: *A falunevelés szellemi alapjai*, Sárospatak, 1938. 47.o.

²⁹ Uo. 57.o.

³⁰ Uo. 59.o.

³¹ Uo. 51.o.

³² Huszár Tibor: i.m. 40.o.

³³ Adaléktár. Dokumentumok a Sárospataki Református Kollégium Adattárában, sajtó alá rendezte és szerkesztette: Deák Istvánné, Laczkó Gabriella, Misák Marianna. *Acta Patakina III*, Sárospatak, 2000.

³⁴ Uo. 6, 10, 238, 239, 241, 253, 255, 34, 167, 62, 132, 143, 202, 152, 174, 144, 123, 212. stb. tételek.

³⁵ Benda Kálmán: i.m. 32-33.o, Huszár Tibor: i.m. 41-43.o.

³⁶ Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán munkásságával kapcsolatban a Zemplén Múzsában megjelent írások: Koncz Sándor: *Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása* = 2002. 2. szám, 5-28.o., Újszászy Kálmán: *Két nap a Hegyközben* = 2002. 4. szám, 37-46.o., Takács Ádám: *Újszászy Kálmán és a filozófia* = 2003. 1. szám, 5-23.o.

Köszöntjük Orosz István akadémikust

Orosz István történész professzort, lapunk szerkesztőbizottságának tiszteletbeli tagját a Magyar Tudományos Akadémia 2004. május 3-4-ei közgyűlése az MTA levelező tagjává választotta. Tiszteletünk jeléül közzétesszük a Glatz Ferenc, Kosáry Domokos, Kubinyi András, Ormos Mária és Paládi-Kovács Attila akadémikusok által jegyzett tagajánlás szövegét:

Orosz István Mádon született 1935-ben. A történelemtudomány doktora 1998 óta. A Debreceni Egyetem Középkori és Korajúrkori Egyetemes Történeti Tanszéke egyetemi tanára. Tudománytörténeti jelentőségű művekben írt a 18-19. századi hazai agrártörténet nagy fejlődési korszakairól, illetve kríziseiről. Folytatója a magyar agrártörténet legjobb, Domanovszky Sándor és Szabó István nevével fémjelzett hagyományainak. E téren kifejtett munkásságát a technikatörténet, a néprajztudomány, az agrárgazdaság is magáénak tekinti. Felkészült a közgazdaságtan ismereteit használó történeti módszertanban is. Több évszázadon átívelő agrártörténeti összefoglalókat, a 16-19. századi szintéziseket alkotott. Egyetemes történeti és modern közgazdasági felkészültsége alapján tárgyalja a nyugati és a magyar mezőgazdaság közötti jelentős különbséget. Szintetikus látásmódját és írói készségét bizonyítják a reformkor eszme- és politikatörténetéből készült írásai. Kiemelendők regionális vizsgálatai, amelyek országos fontosságú tájakra (Tokaj-Hegyalja, Tisza-vidék) vonatkoznak, az alföldi agrármodernizáció rekonstrukciója, fő borvidékünk társadalomfejlődési sajátosságai, a hajdúvárosok történeti útja, a civis Debrecen polgárosodása. Ő tekinthető "a legmagyarabb agrártörténésznek". A nemzetközileg is úttörő, Gunst Péter által szerkesztett Európa-történetben megírta a középkori Európa történetét. Ezt a tárgyat tanítja az egyetemen is. Kiemelendők a középkori európai egyházak és a társadalom vallásos világának történelméről írott szövegei.

Közmegbecsülésnek örvend a szakmai közéletben. Egyetemi vezető tisztségek mellett alelnöke az MTA Történettudományi Bizottságának, a Magyar Történelmi Társulatnak, szerkesztőbizottsági tagja négy szakmai folyóiratnak.

Orosz István professzor úr tudományos elismeréshez szívből gratulálunk, s további alkotó esztendőket kívánunk!